

УДК 78: 371.134 (510)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/39-3-2>

Ганна СМЕХОВА,

orcid.org/0000-0002-1566-1384

заслужений працівник культури України,

викладач-методист циклової комісії «Спеціальне фортепіано»

Київської муніципальної академії музики імені Р. М. Глієра

(Київ, Україна) *anna2949@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ КИТАЙСЬКИХ СТУДЕНТІВ В КУРСІ СПЕЦІАЛЬНОГО ФОРТЕПІАНО: МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Методична розробка окреслює специфіку роботи з іноземними студентами в навчальному процесі підготовки кваліфікованих фахівців – фортепіанних виконавців. Метою статті є аналіз проблемних моментів підготовки кваліфікованих фахівців з числа китайських студентів у класі спеціального фортепіано та надання методичних порад щодо їх подолання. Авторка окреслює шляхи їх вирішення, виходячи з етнічно-світоглядних, ментальних, фізіологічних та психологічних характеристик іноземних (китайських) студентів. Наведені методичні рекомендації охоплюють рівень фахового молодшого бакалавру. Методичні настанови презентують здобутки багаторічного досвіду викладання спеціального фортепіано та власного творчого пошуку авторки. Розглянуто ментальні засади музично-освітнього процесу китайських студентів. Зазначено, що їх урахування є необхідною умовою для всіх форм комунікації у класі фортепіано для студентів-іноземців. Творчі форми фортепіанної педагогіки подано в контексті розуміння особливостей східної національної культури. Особливо зазначена специфіка неєвропейського типу музичного мислення студентів, що впливає на процеси сприйняття та відтворення інструментальної поліфонічної і гомофонно-гармонійної музики. Інтерактивна модель творчого спілкування з іноземними студентами виділена як оптимальна, що максимально використовує всі навчальні ресурси. Зазначено, що всі рівні психолого-ментальних, фізіологічних і розумових особливостей студентів-іноземців потребують уваги: ретельного аналізування, вираховування проблемних зон і шляхів їх делікатного та ефективного подолання. Розкрито особливості використання ігрових та інтерактивних форм творчого спілкування, що ґрунтуються на розумінні ментальних особливостей студентів-іноземців. Саме це дозволяє викладачеві подолати негативні наслідки попереднього етапу навчання та скоригувати принципи фортепіанної методології різних країн.

Ключові слова: фортепіанна педагогіка, виконавська майстерність, іноземні студенти, менталітет, інтерактивність, музичне мислення.

Ганна СМІЕКHOVA,

orcid.org/0000-0002-1566-1384

Honored Worker of Culture of Ukraine,

Teacher-Methodologist at the Department of Special Piano

R. Glier Kyiv Municipal Academy of Music

(Kyiv, Ukraine) *anna2949@ukr.net*

SPECIFICS OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF CHINESE STUDENTS IN THE COURSE OF SPECIAL PIANO: METHODOLOGICAL INSTRUCTIONS

Methodical instructions outline the specifics of working with foreign students in the educational process of training qualified professionals - piano performers. The aim of the article is to analyze the problematic aspects of training qualified specialists from among Chinese students in the special piano class and to provide methodological advice on overcoming them. The author notes ways to solve them. It analyzes the characteristics of ethnic and ideological, mental, physiological and psychological traits of foreign (Chinese) students. The given methodical recommendations cover the level of professional junior bachelor. Methodical instructions present the achievements of many years of experience in teaching special piano and the author's own creative search. The mental principles of the music-educational process of Chinese students are considered. It is noted that their consideration is a necessary condition for all forms of communication in the piano class for foreign students. Creative forms of piano pedagogy are presented in the context of understanding the peculiarities of Eastern national culture. The specifics of the non-European type of musical thinking of students, which influences the processes of perception and reproduction of instrumental polyphonic and homophonic-harmonic music, are especially noted. The interactive model of creative communication with foreign students is singled out as optimal, which makes the most of all educational resources. It is noted that all levels of psychological, mental, physiological and mental characteristics of foreign students need attention: careful analysis, calculation of problem areas and ways to overcome them delicately and effectively. The peculiarities of the use of game and interactive forms of creative communication based on the understanding of the mental peculiarities of foreign students are revealed. This allows the teacher to overcome the negative consequences of the previous stage of learning and adjust the principles of piano methodology in different countries.

Key words: piano pedagogy, performing skills, foreign students, mentality, interactivity, musical mentality.

Постановка проблеми. Сучасний світ із його глобальними викликами сповнений фундаментальних трансформацій. Докорінні зміни торкаються всіх сфер людської життєдіяльності без винятку, проте найбільше вони помітні в життєвому континуумі самої людини. Події останніх років відчутно змінили все, що пов'язано не лише із соціумом в цілому, а, передусім, із культурою окремої особистості: повсякденним існуванням, інтересами, запитам. Під час глобалізації у багатьох сферах життя спостерігається прагнення народів усіх континентів до загальносвітової музичної інтеграції, до синтезу культур Сходу і Заходу. Значна кількість європейців активно цікавиться філософією та мистецтвом Сходу, і, навпаки, студенти зі східних регіонів планети відчувають бажання вчитися основам класичного, європейського в своїх витоках, музичного мистецтва в країнах Європи й Америки. Клавірна інструментальна музика та фортепіанний репертуар охоплюють значний період європейської культурної історії та в повній мірі репрезентують шедеври світової композиторської творчості. Саме тому навчальна дисципліна «Спеціальне фортепіано» в сучасному освітньому просторі набуває особливої затребуваності.

Необхідність осмислення проблематики навчання іноземних (китайських) студентів у творчих навчальних закладах України обумовлює актуальність цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень. Нині, завдячуючи суттєвому збільшенню кількості китайських студентів, що опановують мистецтво фортепіанної гри, питома вага досліджень із відповідної проблематики відчутно зростає. Наукові праці репрезентують два дискурси: педагогічний і музикознавчий. Привертають увагу дослідження саме китайських науковців, серед яких виділяються праці Хоу Яе, Ля Цін, Ля Ге, Чень Го, Ван Пейюаня, Сяо Чаожань, Цзин Лі, Чжен Лі, Лу Мінде, Лі Сяй, Сяй Веймін та інших. Найбільш повна бібліографічна довідка міститься в сучасній дисертації «Організаційно-педагогічні засади підготовки піаністів-виконавців у мистецьких закладах вищої освіти Китаю та України», захищеної у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка (Ван Боюань, 2021: 31). Важливими для розкриття нашої теми видаються міркування сучасних українських вчених щодо принципів музичного мислення у процесі оволодіння виконавською майстерністю студента-піаніста спеціального класу (Самітов, 2011). Але основні аспекти зазначеної проблематики – специфіка навчання студентів-іноземців – все ще не стали предметом окремого дослідження.

Метою статті є аналіз проблемних моментів навчального процесу підготовки кваліфікованих фахівців з числа китайських студентів у класі спеціального фортепіано та надання методичних порад щодо їх подолання. Зазначені методичні рекомендації, підготовлені для фахового рівня «Молодший бакалавр», презентують здобутки багаторічного досвіду викладання спеціального фортепіано та власного творчого пошуку.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, мета музичної педагогіки полягає в залученні молодого музиканта до скарбниці культурних цінностей, і заняття на фортепіано в цьому відношенні надають наставнику необмежені можливості. Головним чинником успішного навчання за неймовірної множинності навчальних завдань, різноманітності загальних та фахових компетентностей сучасного студента залишається процес оволодіння мистецтвом фортепіанної гри. За розвиненості методологічного інструментарію, прийомів і методів навчання, що забезпечують оптимальні шляхи досягнення творчої та навчальної мети, індивідуальна форма викладання в класі спеціального фортепіано (внаслідок названих чинників, а також особливостей, обумовлених специфікою роботи з інструментом) передбачає персональний, особистісно-орієнтований підхід до кожного студента. Тобто педагог повинен враховувати, якими природними здібностями й набутими професійними якостями володіє студент, розуміти психологічні параметри його особистості, враховувати рівень загально-музичної і фортепіанної підготовки учня. В рівній мірі іноземні та українські студенти повинні виконати однакові творчі завдання виконавського процесу: розкрити авторський задум твору та передати багатий світ емоцій, різноманітні спектри художнього задуму композитора. Виконання музичного твору, осягнення його змісту й адекватне інструментальне втілення, включаючи якість виконання та подолання технічних труднощів – ось що становить предмет занять у курсі спеціального фортепіано з будь-яким учнем, незалежно від його етнічної приналежності. Розвиток інтелектуальних здібностей, розширення чуттєвого й образного сприйняття музики, розкриття особистих артистичних якостей і виконавських можливостей студента – все це здійснюється також через музичний твір і входить у завдання виховання піаніста.

Разом з тим наявна деяка специфіка занять з іноземними студентами. Вона пов'язана з мовним бар'єром, з недостатньо ґрунтовною музично-теоретичною базою, із загальними особливостями музичного мислення. Особливо важливим вида-

ється усвідомлювання специфіки базових принципів менталітету вітчизняних та іноземних студентів.

Без урахування характерних особливостей менталітету китайських студентів видається неможливим організувати системну комунікацію під час виховання та навчання. Китайські науковці, що вивчають особливості освітнього процесу у творчих закладах України, зазначають, що менталітет як «феномен духовно-психічного життя етносів, народів і націй» (Ван Боюань, 2021: 66) є запорукою коректної комунікації між представниками різного національного походження. Аналізуючи названу проблему, вважаємо за доцільне використовувати також споріднений термін «ментальність», що є «чуттєво-емоційним інструментарієм осмислення індивідом, соціальною групою, нацією всієї повноти навколишньої дійсності» (Колотило, 2017: 67). Зазначимо, що певні етноси відрізняються відповідними емоційними стереотипами. По-друге, можна говорити про фіксовані духовні домінанти конкретної нації, які прямо впливають на національну характеристику етносу. По-третє, кожна нація має характерні уявлення щодо соціальної реальності, згідно з якими стабілізуються неповторні механізми індивідуальної та загальної соціалізації етнічної спільноти. Комплекс названих аспектів – це винятково важливий шлях розуміння іншої людини, бо саме згідно з особливостями свого національного характеру кожна особистість набуває етнічної самобутності та відповідно дивиться на світ, сприймає його як ззовні, так і крізь призму внутрішнього світу. Саме врахування особливостей менталітету іншої людини дозволяє з'ясувати механізми та закономірності поведінки різних студентів, вибудувати напрями їх творчої комунікації та освітньої стратегії.

Відтак, під час навчання музики особливої уваги вимагає усвідомлення національної характерності та своєрідності підопічного, адже в такому випадку йдеться передусім про емоційні аспекти. Вивчаючи їх з урахуванням особливостей ментальної характеристики іноземних студентів, викладач у змозі краще зрозуміти реакцію, передбачити емоційний відгук на власні конкретні дії на уроці. Це дозволяє організувати освітній простір максимально ефективно та делікатно, уникаючи можливих викликів, пов'язаних із різними, здавалося б, стандартними для нашої ментальності ситуаціями, переживаннями.

Переважає більшість азійських студентів, що навчається на фортепіанному відділі виконавського факультету Київської муніципальної академії музики ім. Р. М. Глієра, походять із Китай-

ської Народної республіки. На основі осмислення наслідків власного досвіду практичної роботи в класі «Фортепіано» зазначимо деякі особливості національного характеру студентів-іноземців із Китайської Народної Республіки, а також спробуємо запропонувати конкретні рекомендації і вправи, спрямовані на корекцію певних труднощів творчого, виховного та навчального процесів фахового навчання.

Відомо, що Китай є достатньо закритою країною (Муха, Шип, 2020). Це позначається на специфічному світогляді його мешканців та, в цілому, на особливостях рівня інтелектуального розвитку китайської молоді. Як виразну та своєрідну національну домінанту відмітимо яскраво виражений патріотизм, обумовлений відповідною політикою держави та родинним вихованням.

Наведемо особисті спостереження, що виливаються в художню форму висловлювання. Самі ці емпіричні переконання видаються для нас важливими, оскільки саме вони остаточно вплинули на оцінку й діагностику китайських студентів та означили відповідну методичну стратегію.

Китайці абсолютно впевнені, що їхня рідна мова – найкраща у світі. Саме тому молодь не прагне вивчати міжнародну мову спілкування – англійську. Естетичні вподобання китайських студентів також мають своєрідність: згідно з ними, найкраща музика – це китайська (але при цьому спостерігається парадокс: зазвичай вони не знають прізвищ сучасних китайських композиторів). Тобто, за переконаннями студентів, найкраща країна у світі – це Китай, і стосовно наслідків державної політики виховання патріотизму можна щиро вітати подібний напрям формування державної ідеології. Але з погляду на державну політику, проблеми освіти, інтелектуальну базу та елементарну ерудицію подібне виховання та ментальні переконання мають і значні недоліки, які впливають на наслідки інтеграції іноземних студентів в освітній процес європейської системи. Особливості політичного устрою КНР торкаються різних аспектів, прямо впливають на творчі процеси, зокрема й на наступні. Блокування всіх можливих зовнішніх каналів отримання інформації у Китаї призвели до того, що музиканти не можуть послухати еталонні концерти та записи світових виконавців на хостінгу YouTube, не можуть віднайти необхідні ноти в класичних редакціях. Усі ці фактори мають безпосередній вплив на навчальний процес.

Водночас ми знаємо про особливість освітніх програм КНР: кожна з них відображає, цитуємо: «потреби держави в формуванні людини нової формації, людини, відданої ідеалам соціалізму,

патріотизму, з розвиненим естетичним почуттям» (Ван Боюань, 2020: 414). Тому, орієнтири китайської загальної освіти переважно спрямовані на підтримку суттєвих персональних обмежень та на усвідомлення окремою людиною свого місця, а не на власне бажання навчатися та розширювати світогляд. Серед загальних характерних рис китайської ментальності можна також виділити передусім дисциплінованість, причому в *колективному* сенсі. Спостерігаючи подібний «колективний розум», можна використовувати його прояви в освітньому процесі. Китайські студенти-музиканти добре сприймають насамперед загальноприйняті правила, вміють систематизувати уявлення про закономірності розвитку, наприклад, певних стилів, жанрів. Якщо подати матеріал саме в такому контексті, як щось загальнонепопорушне зі своєю незмінною специфікою, студенти-іноземці здатні це швидше та якісніше засвоїти.

Більші складності навчання виявляються саме в індивідуальному форматі занять, в особистому спілкуванні. Завдячуючи особливостям виховання та національного характеру, зазначимо, що індивідуальна думка не вітається. Це йде всупереч тому, що в мистецтві в цілому та в музиці зокрема основний акцент припадає саме на розвиток індивідуального, особистісного відношення. Однією з основних задач, які мають вирішуватися викладачем у процесі комунікації із китайськими студентами, є його активна позиція щодо переконання в унікальності кожного індивідууму. Саме цілеспрямована робота викладача (і психолога в одній особі) врешті-решт приносить свої плоди і в підсумку вдається навчити студента висловлювати свою думку про музику, занурюючись у більш глибоке емоційне ставлення до певного музичного матеріалу. Зрозуміло, що ця властивість є надзвичайно значущою для музиканта-виконавця. Без уміння формулювати, висловлювати та вербалізувати свої відчуття, переживання, спричинені прослуховуванням певного музичного твору, важко уявити подальший процес його практичного опрацювання.

Названий елемент у методах роботи з китайськими студентами має відпрацьовуватися в контексті образно-ідейного змісту музичного твору. При цьому відсутність або слабка розвиненість художнього образного мислення та уявлення може перетворити процес гри на чисто механічне відтворення звуків музики, з повним виключенням її емоційного елементу. На підставі багаторічних практичних спостережень зазначимо, що саме подібні методи закріплено в принципах музичної освіти азійських країн. Мають свої відмінності у викладанні й загальнотеоретичні навчальні дис-

ципліни. Знання загальних музичних законів і теорії музики, практичні навички в їхньому використанні необхідні виконавцю не тільки в загальнокультурному сенсі, але й у безпосередньому процесі гри на роялі. В цілому можна зазначити більш низький рівень теоретичної підготовки іноземних студентів: він в основному сильно відстає від середнього європейського стандарту знань і значно уповільнює подальше зростання фортепіанного виконавства іноземних студентів, що навчаються в нашій країні і в нашому вузі.

Недостатність музично-теоретичної бази студентів-вихідців із Азії, може бути пояснена специфікою їх музичного мислення. Музичний менталітет українських учнів, вихованих на європейській музиці та історично й генетично з нею пов'язаних, має свої відмінності. Зазначимо, що людині азійської культури надзвичайно складно осягнути європейську музику в усьому її розмаїтті, проникнути в розвинену систему музичних координат, в інтонаційну й ладо гармонійну структуру європейської музичної свідомості, в особливості композиційних принципів мислення. Феномен музичного мислення – явище надзвичайно складне, багатогранне, вкорінене в надра людської психіки, в глибинні шари багатовікової культури. Його природа в різних проявах вивчається багатьма науками, зокрема психологією, педагогікою, культурологією, музикознавством. Наразі звернемо увагу лише на два головні аспекти музичного мислення, виражені в музиці Сходу. Їх наявність у корінних принципах музичного мислення та свідомості студентів із Азії, безумовно, ускладнює процес їхнього навчання в Україні. Мова йде про монодійний характер музики та відповідний йому лінійний, горизонтальний (одноголосний) тип музичного мислення; це загальна особливість культури та менталітету народів усього азійського регіону. До цього додаються відмінності ладової специфіки традиційної музики, де акцент припадає на пентатонну або макамну інтонаційні структури музичної мови східної музики.

З урахуванням усього вищезазначеного, в контексті тісної взаємодії і за використання принципів інтерактивної роботи українського викладача та студента-іноземця творчих закладів необхідно знаходити баланс між складниками різних музичних базисів і вирішувати широкий спектр указаних проблем у царині фортепіанного виконавства.

Розмірковуючи щодо особливостей характеру та норм поведінки молоді східного регіону, варто звернути увагу на егоцентричну рису китайських студентів, які зазвичай намагаються, так би то мовити, «використати» людину. Тобто інша

людина оцінюється ними перш за все з погляду на її корисність. Цей своєрідний егоїзм теж можна спрямовувати на вирішення навчальних завдань. Ми вважаємо за доцільне в цьому випадку перевести стереотип в іншу площину та переконати китайського студента в необхідності розглядати постать викладача як носія знань, максимально використовувати інтелектуальний та професійний здобуток свого ментора, а також відкритість наставника до діалогу та плідного обміну досвідом.

Потужним фактором оптимізації навчального процесу може виступати знайомство з культурою рідної країни китайських студентів. Використання знань про її основні особливості, традиції є надзвичайно важливим моментом взаємодії. У контексті інтерактивного спілкування вкрай необхідним є проявлення цікавості викладача щодо культурних здобутків рідної країни студента. Це дозволяє сформувати повагу, довіру, почуття прихильності до викладача не лише як до «носія інформації», але й як до особистості. Взаємна повага, дотримання традиційних норм національного спілкування і культурний обмін – ось запорука створення теплої людської атмосфери довіри в процесі інтерактивного навчання. На прикладі різних специфічних форм і видів національного мистецтва України (країни перебування) та Китаю (рідної країни студента-іноземця) можливо й потрібно розвивати творчу уяву, культурну толерантність і взаємоповагу, застосовуючи при цьому цікаві завдання творчого, фантазійного, оригінального спрямування.

Існує ціла низка фізіологічних особливостей, що відбивають антропологічні характеристики представників азійських етносів, на які слід звернути увагу під час технічної роботи в класі «Фортепіано». Вже на початковому етапі засвоєння інструменту, зокрема, стосовно постановки рук, на перший план виступають певні фізичні та психологічні відмінності іноземних та вітчизняних студентів. Звертає на себе увагу той факт, що китайські студенти не є достатньо розвиненими фізично; до того ж вони не займаються спортом і не вміють керувати своїми м'язами. Позитивною характеристикою китайців є вміння розслабитись. За необхідності верхня частина тіла, шия, руки падають вниз, і студенти відчують легкість розслаблення. Ці багаторічні вправи закарбовують такі вміння, але вони чинять негативний вплив на низку факторів, головним з яких є те, що китайські студенти, займаючись музикою, абсолютно не усвідомлюють, що на фортепіано використовується *вагова* гра. Крім того, спостерігається ще одна негативна тенденція – фактична відсутність

професійної постановки рук під час гри на фортепіано, що є наслідком відсутності організованої початкової музичної освіти. Відмітимо, що в Китаї відсутня методика навчання *dimey* мистецтву гри на фортепіано та на будь-якому іншому музичному інструменті. Якщо ж дитина й навчається інструментальному виконавству, постановці її рук не приділяють увагу. Музиканти-початківці грають розслабленими пальцями при повному затисканні руки від кисті до ліктя. Названі особливості призводять до необхідності серйозного корегування виконавського апарату.

Артикуляція в музиці є важливим елементом навчання у виконавському процесі. Її використання стане в нагоді, коли потрібно добитися точного та ідеального ритмічного малюнка в такого студента, в якого від природи погане почуття ритму, нерозвинена ритмокоординація або відсутнє природне почуття часу. Інтонаційна сторона артикуляції – дуже важливий аспект у музичному мовленні. Одним із перспективних практичних завдань є також використання на заняттях різних скоромовок. Ця вправа спрямована не лише на створення в навчальному процесі атмосфери невимушеного, емоційно-відкритого спілкування, що передусім має бути закладено в інтерактивне творче спілкування, але й має на меті допомогти в розвитку усного мовлення іноземних студентів, а також розвинути пальцеву артикуляцію. До речі, якщо вивчити й тренувати скоромовки на рідній студенту мові, можна досягти цікавого результату. Пальцева артикуляція, можливі виконавські проблеми, пов'язані з метро-ритмічною організацією музики, розвиток усного мовлення – ось лише неповний перелік різноманітних навичок артикуляції. Ця практична частина індивідуального заняття є захопливою, корисною, перспективною в процесі підготовки молодого музиканта-виконавця.

Таким чином, усі рівні психолого-ментальних, фізіологічних та розумових особливостей студентів-іноземців потребують уваги: ретельного аналізування, вираховування проблемних зон та шляхів їх делікатного та ефективного подолання. Неймовірно вдалим, на наш погляд, видається використання ігрових інтерактивних форм творчого спілкування, що ґрунтуються на розумінні ментальних особливостей студентів-іноземців. Саме це дозволяє викладачеві подолати негативні наслідки різної методології музичної (зокрема – фортепіанної) освіти різних країн, що відображають різні культурні системи, та наблизити творчий світ до порозуміння і більшої досконалості виконавської традиції.

Висновки. Фортепіанна школа виконавської майстерності в Україні зберігає кращі традиції та надбання різних регіональних виконавських шкіл ХХ–ХХІ століть. Тому до її високих якостей толерантності, професіоналізму та гнучких фахових засад можливо залучити представників іноземних спільнот. Студенти з КНР давно та успішно прагнуть отримати фахову музичну освіту в різних освітніх закладах України. З метою створення найкращих умов взаємодії із

представниками іншої культурної та освітньої традиції потрібно і в подальшому досліджувати особливості й проблематику навчання студентів-іноземців. Видатний музикант та педагог минулого століття Г. Нейгауз сказав: «Чим ясніше мета (зміст, музика, досконалість виконання), тим ясніше вона диктує засоби для її досягнення» (Нейгауз, 1988). Наша мета зазначена, пошуки її найкращого втілення триватимуть і надалі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ван Боюань. Модель професійної фортепіанної освіти в музичних закладах вищої освіти Китаю. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал* / МОН України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. № 8 (102). С. 431–442.
2. Ван Боюань. Організаційно-педагогічні засади підготовки піаністів-виконавців у мистецьких закладах вищої освіти Китаю та України: дис... доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. Суми, 2021. 227 с.
3. Колотило М. О. Ментальність і менталітет: онтологічний статус та антропологічні виміри. *Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал*. Київ, 2017. Вип. 15. С. 66–69.
4. Муха А., Шип С. Китай, Китайська Народна Республіка. *Енциклопедія сучасної України* : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАНУ, 2001-2020. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=6650
5. Нейгауз Г. Об искусстве фортепианной игры : Записки педагога. Москва : Музыка, 1988. 240 с.
6. Самітов В. Теоретичні основи фахового мислення музиканта-виконавця як критерій професійної культури: монографія. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2011. 270 с.

REFERENCES

1. Van, Boiuan. (2020). Model profesiinnoi fortepiannoi osvity v muzychnykh zakladakh vyshchoi osvity Kytaiu. [Model of professional piano education in music higher education institutions of China.] *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies: scientific journal* / Ministry of Education and Science of Ukraine, A. Makarenko Sumy State Pedagogical University. Sumy: Sumy State Pedagogical University, № 8 (102). Pp. 431–442. [in Ukrainian].
2. Van, Boiuan. (2021). Orhanizatsiino-pedahohichni zasady pidhotovky pianistiv-vykonavtsiv u mystetskykh zakladakh vyshchoi osvity Kytaiu ta Ukrainy [Organizational and pedagogical principles of training pianists-performers in art institutions of higher education in China and Ukraine]: Manuscript dissertation, doctor of Philosophy, specialty «011 Educational, pedagogical sciences» / A. Makarenko Sumy State Pedagogical University. 227 p. [in Ukrainian].
3. Kolotylo, M. O. (2017). Mentalnist i mentalitet: ontolohichniy status ta antropolohichni vymiry. [Mentality and mentality: ontological status and anthropological dimensions.]. *Current issues of philosophy and sociology: Scientific and practical journal*. Kyiv, 2017. № 15, pp. 66–69. [in Ukrainian].
4. Mukha A., Shyp S. (2020). Kytai, Kytayska Narodna Respublika. [China, People's Republic of China]. *Encyclopedia of modern Ukraine: in 30 volumes* / ed. I.Dziuba/ Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2001-2020. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=6650 (accessed June 24, 2021). [in Ukrainian].
5. Nejgauz, G. (1988). Ob iskusstve fortepiannoj igry : Zapiski pedagoga. [On the art of piano playing: Notes of a teacher]. Moscow: Music. 240 p. [In Russian].
6. Samitov, V. (2011). Teoretychni osnovy fakhovoho myslennia muzykanta-vykonavtsia yak kryterii profesiinnoi kultury: monohrafiia. [Theoretical bases of professional thinking of a musician-performer as a criterion of professional culture: monograph]. Lutsk: PJSC «Volyn Regional Printing House». 270 p. [in Ukrainian].